

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธาติ.

อนุสณิพระธรรมเทศนา มีบุพพาปรสีนเนื่องเป็นลำดับมา บัดนี้จักได้พรรณนาความ ในพระโอวาทปาฏิโมกข์ เฉพาะกึ่งกาลาดัน เพื่อเพิ่มพูนศรัทธา

พระพุทธรูป

อะไร และเพราะเหตุไร ในพระคานานี้จึงบ่งชี้เอาติติกขาขันตี ๓. ติติกขาขันตีนั้น เป็นตปธรรมและนิพพานธรรมได้อย่างไร.

จักอธิบายต่อไปโดยลำดับ

๑. พุทธบุคคลนั้น คือท่านผู้รู้ เมื่อเพ่งถึงรู้เป็นประมาณ ก็มีทางที่จะพรรณนาอยู่ ๒ ประการ คือ ผู้รู้กับสิ่งที่รู้ สิ่งที่รู้นั้น ได้แก่เหตุและผล

พระพุทธรูป

ของควรทำให้แจ้ง ก็ทำให้แจ้งแล้ว, มรรคเป็นของควรบำเพ็ญ ก็ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว, ทำกิจให้ถูกต้องกับอริยสัจจน์ั้นๆ ไม่ให้ก้าวก่ายสับสนกัน เช่นทุกข์เป็นของควรกำหนดรู้ ก็เป็นแต่เพียงรู้ไว้ ไม่ให้ก้าวก่ายไปทำการละหรือเจริญ, ตัณหาเป็นของควรละ ก็ไม่ก้าวก่ายไปทำการบำเพ็ญ, ท่านผู้รู้ถูกรูชอบและทำกิจถูกต้อง ดังนี้ นี่แหละเรียกว่าพุทธะ รู้เองก็เป็นสัมพุทธะ เมื่อรู้แล้ว

พระพุทธรูป

เพราะฉะนั้น เมื่อตัดต้นไม้ขาดแล้ว อากาศตกก็หายไปทันที แต่บุคคลผู้ตัดไม่หายไปด้วย ยังคงมีอยู่ บุคคลผู้ตัดนั้น เปรียบเหมือนพุทธะ อากาศที่ตัดนั้น เปรียบเหมือนปัญญา ซึ่งเป็นตัวอริยมรรค เพราะอย่างนี้ ท่านจึงกล่าวว่า มรรคเกิด มรรคดับ, ผลเกิด ผลดับ, แต่ผู้รู้ซึ่งไม่ใช่มรรคผล ไม่เกิดไม่ดับคงมีอยู่ เป็นผู้ดู ผู้เห็น และเป็นผู้รู้ความเกิดความดับของเหตุผลนั้น ธรรมะที่

พระพุทธรูป

ข้อนี้ย่อมเป็นความจริง เพราะในที่มาหลายแห่ง แสดงชื่อขันตีไว้ด้วยกัน แต่เมื่อประมวลสังคังได้ ๓ ชนิด คือ ติติกขาขันตีอย่าง ๑ เช่นในพระคานานี้ อธิวาสนขันตีอย่าง ๑ เช่นแสดงไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ธิติขันตีอย่าง ๑ เช่นทรงแสดงไว้ในขรรวาสธรรม ขันตีทั้ง ๓ ประการนี้ มีลักษณะต่างกัน คือติติกขาขันตี มีลักษณะให้อดทนด้วยอาการที่ฝืนทน ต่อสู้กับอุปสรรคนั้นๆ

พระพุทธรูป

หรือติติกขะมีลักษณะอย่างเดียวกัน ตามธาตุ แปลว่า ถับ คือทำให้คม ใช้เป็นชื่อของปัญญาก็มี ดังคำว่า “**ติक्षุปโล**” ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม.

อธิวาสนขันตินั้น มีลักษณะให้อดทนต่อทุกขเวทนา อันเกิดเพราะอาพาธ แปลตามตัวพยัญชนะว่า อดทนด้วยอันยังทุกข์ให้อยู่ทับ คือยอมรับว่าเป็นทุกข์ เช่นเจ็บก็ยอมรับว่าเจ็บ แล้วไม่ทรนทรายต่อไป

พระพุทธรูป

กล่าวคือเมื่อสมัยประสพอัปยารมณฺ์ ก็ทรงใช้ติติกขาขันตีเข้าผจญ ไม่ทรงท้อถอยหรือหลบหนี จนกว่าอารมณฺ์นั้นจะสงบไปเอง เช่นครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์ประทับอยู่ในเมืองโกสัมพี นางมาคณฺ์ชยาจางประชาชนให้คำปรึกษา พระอานนท์เห็นเหลือทน จึงทูลเชิญให้เสด็จไปสู่เมืองอื่น พระองค์ครครสถามว่า ถ้าคนในเมืองโน้นคำอีกจะทำอย่างไร พระอานนท์ก็ทูลว่า ให้ไปเมืองอื่นต่อไป

พระพุทธรูป

ไว้ภายใน ยิ่งกว่านั้น ยังทรงแสดงให้ทราบว่ คำคำนั้น คงอยู่กับผู้คำนั้นนั่นเองไม่ไปไหน เหมือนสิ่งของที่นำออกต้อนรับแขก แต่เมื่อถึงคราวทรงพระประชวร พระสรีระอาพาธ ก็ทรงใช้อธิวาสนขันตีออกต้านทาน ทรงยอมรับว่าปัญญาจันธ้อาพาธ แล้วและเสวยพระโอสถด้วยความอดทนต่อความขมขื่นของยาเป็นต้น ถ้าถึงคราวต้องตรากตรำเพราะแสด ลม ฝน หรือเสด็จทางไกล

พระพุทธรูป

เป็นเครื่องเผาบาป ดังนี้.

นิพพานนั้น โดยพยัญชนะแปลได้ ๒ อย่าง คือ แปลว่า ออกจากวานะ คือตัดหาเครื่องร้อยรัดคืออย่าง ๑ แปลว่า ความดับหรือความเย็น หรือธรรมเป็นเหตุให้ดับให้เย็นอย่าง ๑ โดยประเภทตามที่ทรงแสดงมี ๓ คือ เป็นตหังค-นิพพานอย่าง ๑ ดังที่ทรงแสดงไว้ในพระบาลีนวกนิบาต อังคุดครนิกาย เป็น

มาฆบูชาเทศนา กัณฑ์ที่ ๕
กึ่งกาลาดัน
พระสุพจนมุนี (ผิน สุวโจ ป.๖) วัดบวรนิเวศวิหาร
กรุงเทพมหานคร
<p>พระธรรมเทศนาในอภิลักขิตกาลทางพระพุทธศาสนา</p> <p>คณะธรรมยุต</p> <p>จัดพิมพ์เผยแพร่</p>

ปสาทะให้สำเร็จประโยชน์ แห่งการฟังธรรม ของสาธุชนพุทธบริษัทผู้ใครในธรรมปฏิบัติ เป็นลำดับไป.

กึ่งพระคาถา ซึ่งนำมาตั้งเป็นกระทุ้ ณ เบื้องต้นนั้น แปลว่า “พุทธ-บุคคลทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญว่า ติติกขาขันตีเป็นตปธรรม และนิพพานธรรมอย่างยิ่ง” ดังนี้.

มีอย่างละ ๒ คือ คืออย่าง ๑ ชั่วอย่าง ๑ เมื่อรวมกล่าวจึงได้เป็น ๓ ประการ คือ รู้เหตุอย่าง ๑ รู้ผลอย่าง ๑ รู้ธรรมที่นอกจากเหตุนอกจากผลอย่าง ๑ รู้เหตุรู้ผลนั้น ได้แก่อริยสัจจ์ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ในขณะเดียวพร้อมกัน, เช่นรู้ว่าร่างกายนี้เป็นทุกข์ และก็เป็นทุกข์อยู่ที่ร่างกาย แต่ทุกขนั้น จะเล่นเข้าถึงจิตถึงใจได้ ก็เพราะตัณหาซึ่งเป็นสื่อชักนำเข้ามา ถ้าไม่มีตัณหา

พระพุทธรูป

สอนผู้อื่นได้โดยกว้างขวาง ก็เป็นสัพพัญญูพุทธะ ถ้ารู้เฉพาะตน ไม่สามารถสั่งสอนผู้อื่นได้โดยกว้างขวาง ก็เป็นปัจเจกพุทธะผู้รู้ตาม เพราะได้ฟังคำสั่งสอน ของพระสัพพัญญูพุทธะ ก็เรียกว่าสาวกพุทธะ หรืออนุพุทธะ. พุทธ-บุคคลมีประเภทตามลักษณะแห่งการรู้อดังนี้. ถึงอย่างไรก็ตาม ท่านพุทธะเหล่านั้นไม่ใช่ร่างกายนี้ ที่เรียกว่าปัญญาขันธ ก็เพราะร่างกายเป็นตัทุกข์ ถ้าจะถือว่า

แสดงว่า มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ นั้น ย่อมเป็นแนวทางคิดได้ดี เพราะที่ยกนิพพานออกไปตั้งไว้อีก ๑ ไม่รวมรวมอยู่ในมรรคผลนั้น ย่อมเป็นหลักฐานเครื่องพิสูจน์ว่า นิพพานไม่ใช่เหตุไม่ใช่ผล นิพพานที่ตรงนี้ แปลว่า ออกจากวานะ คือตัดหาเครื่องร้อยรัด เพราะฉะนั้น ผู้รู้ในที่นี้ก็ได้แก่ธรรมที่ออกจากวานะนั้นเอง ท่านผู้รู้ที่เรียกว่าพุทธะอย่างนั้นแหละ ย่อมกล่าวสรรเสริญติติกขา-

ให้สำเร็จผลตามประสงค์ กล่าวโดยเหตุภายนอก ได้แก่อดกลั้นต่ออัปยารมณฺ์ คืออารมณฺ์ที่ไม่ชอบใจ มีค่าเสียดสีหมิ่นประมาท เป็นต้น ดังสมเด็จพระศพล

สัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสปรารภพระองค์ว่า

อหํ นาโถว สงฺกามะ	จาปาโต ปติตํ สรํ
อติวากุญฺ ติติกฺขิสฺสํ	ทุสฺสีโล ทิ พฺหุชฺชโน.

ธิติขันตินั้น มีลักษณะให้อดทนต่อความตรากตรำ เช่นอดทนต่อแสด ลม ฝน เป็นต้น ดังนิพนธคาถาว่า

โย จ สีตญจ อุญฺหญจ	ติณฺา กิยฺโย น มณฺญติ
กรํ ปุริสฺกิจฺจานิ	โส สุขาน วิหายติ.

แปลว่า “ผู้ใดไม่สำคัญหนาวและร้อน ให้ยิ่งกว่าเหฐ้า กระทำกรารงานของ

อีก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงท้วงว่า ทำเช่นนั้น ไม่ถูกไม่ชอบ ธรรมคาว่าบถชาติ เมื่ออิกรณฺ์เกิดขึ้นในทีใด ต้องให้สงบลง ณ ที่นั้นก่อน แล้วจึงควรไปสู่ที่อื่นดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอดทนอยู่ที่คำคำนั้นสงบไปเอง แต่ไม่ทรงยอมรับสราสภาพตามคำคำนั้น และอีกครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปบ้านพรหมมณฺ์ ถูกพรหมมณฺ์ตำ. ครรสถามว่า เมื่อแขกมาหา

และคราวกันดาร ก็ทรงใช้ธิติขันตีเป็นเครื่องต้านทาน ไม่ทรงท้อแท้ต่อความตรากตรำนั้นๆ เป็นต้น ขันตีต้องใช้ให้ให้ถูกกับลักษณะและกาละดังนี้ จึงจักได้ผล ผู้อาพาธแล้ว ตั้งใจอดทนด้วยไม่กินยา เพราะทนต่อความขมขื่นไม่ได้หาชื่อว่าเป็นผู้มีขันตีไม่.

ตปะนั้น โดยอรรถได้แก่เคช โดยพยัญชนะได้แก่คุณชาติเป็นเครื่อง

สอุปาทิเสสนิพพานอย่าง ๑ เป็นอนุปาติเสสนิพพานอย่าง ๑ ดังที่ทรงแสดงไว้ในอิติวุตตกะ ขุททกปาฐะ แต่พระบาลีนั้นที่เป็นไวยากรณ์แสดงสอุปาทิเสสนิพพานธาตุว่า ยังมีเวทนาความเสวยสุขทุกข์อยู่ แสดงอนุปาติเสสนิพพานธาตุว่า ดับเวทนาเสียได้ เช่น พระอรหันต์เข้านิโรธสมาบัติ แต่ก็แสดงว่า ผู้ถึงนิพพานทั้ง ๒ นี้ ยังมีชีวิตอยู่ด้วยกัน ต่างกันแต่สอุปาทิเสสนิพพานยังต้อง

โดยพระปาฏิโมกขคานานี้ ที่ทรงยกขันตีขึ้นแสดงก่อนนั้น เป็นอันได้ความชัดว่า ขันตีย่อมเป็นอุปการธรรมอันสำคัญในการปฏิบัติกิจการทั้งปวงของบุคคลทั่วๆ ไป การงานทั้งหลายที่จะสำเร็จผลได้ ก็เพราะมีขันตีเป็นเครื่องสนับสนุน ใจความในกึ่งพระคานานี้ มีข้อธรรมะที่ควรยกขึ้นตั้งเป็นกระทุ้พรรณนาได้ ๓ ประการ คือ ๑. พุทธบุคคล ได้แก่บุคคลเช่นไร ๒. ขันตีได้แก่

แล้ว ทุกข์ทางจิตใจก็ไม่มี เพราะธรรมคาของจิตไม่มีทุกข์ แต่ที่ต้องเป็นทุกข์ ก็เพราะรับทุกข์มาจากอื่น เมื่อตัดค้นหาเสียได้ ก็เป็นนิโรธ ทุกข์อันเป็นผลก็ดับ เพราะหมดทางที่จะเข้ามาสู่จิตได้ การที่รู้เช่นนั้น ก็เป็นมรรค ซึ่งเรียกว่ามรรคปัญญา, รุ้อริยสัจจ์ ๔ ดังนี้, และรู้จักที่จะพึงทำในอริยสัจจ์ ๔ นั้นว่าทุกข์เป็นของควรรู้ ก็กำหนดรู้, ตัณหาเป็นของควรละ ก็ละได้ขาด, นิโรธเป็น

ร่างกายเป็นตัพุทธะแล้ว ผู้มีปัญญาขันธ ก็เป็นพุทธะได้ทุกคนในเดี๋ยวนี้ เพราะมีร่างกายเหมือนกัน มีปัญญาขันธเท่ากัน และปัญญาก็ไม่ใช่พุทธะ เพราะปัญญาเป็นแต่อาการอันเป็นเหตุให้รู้ ผู้รู้ต่างหากเป็นพุทธะ ผู้รู้กับอาการเป็นเหตุให้รู้ต่างกัน คือผู้รู้เป็นตัวการ เป็นเจ้าของอาการอันเป็นเหตุให้รู้เหมือนบุคคลยกเครื่องมือขึ้นตัดต้นไม้ อาการตัดไม่ใช่บุคคลๆ ไม่ใช่อาการตัด

ขันตี ว่าเป็นตปธรรมและนิพพานธรรมอย่างยิ่ง.

๒. ขันตีนั้น ได้แก่ความอดทน เป็นอาการของจิต ซึ่งไม่อ่อนแอทนทานต่อเครื่องกระทบ.

ที่กล่าวเจาะจงติติกขาขันตีว่าเป็นตปธรรมและนิพพานธรรมนั้น ย่อมแสดงว่าขันตีมีหลายอย่าง ที่เป็นติติกขาขันตีก็มี ที่ไม่เป็นติติกขาขันตีก็มี.

พระพุทธรูป

เพราะคนทุศีลมีมาก เราต้องอดทนต่อคำล่วงเกิน เหมือนช้างตัวประเสริฐ อดทนต่อลูกศร อันเข้าศึกยิงมาจากแล่งในสงครามฉะนั้น.

เมื่อกล่าวโดยเหตุภายใน ได้แก่ความอดทนต่อทุกข์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ โกรธ หลง ติติกขาขันตีนี้ แปลตามตัวพยัญชนะว่า อดทนด้วยปัญญาอันเฉียบแหลม เพื่อตัด เพื่อเจาะ เพื่อทำลายอุปสรรค เพราะติกขะ

พระพุทธรูป

ลูกผู้ชาย ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมจากสุขสมบัติ” ดังนี้.

ธิติขันตีนี้ แปลตามพยัญชนะว่า ความอดทนเป็นเหตุให้ทรงอยู่ หรือความอดทนอันเป็นเหตุให้ตั้งตัวได้ โดยอรรถ ได้แก่ความเสมอต้นเสมอปลาย.

ขันตีมีประเภทและลักษณะดังพรรณนามานี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงใช้เป็นเหมือนอาวุธประจำพระองค์ แต่ทรงใช้ให้เหมาะแก่เหตุการณ์นั้นๆ

พระพุทธรูป

ท่าน ท่านจะพึงทำอย่างไร พรหมณฺ์ทูลตอบว่า ก็ต้องจัดสิ่งของรับรองตามฐานะและเวลา พระองค์จึงครรสถามต่อไปอีกว่า สิ่งของที่ต้อนรับแขกนั้น ถ้าแขกไม่บริโภคไม่ใช่สอย กลับไปแล้ว จะตกเป็นของใคร พรหมณฺ์ทูลตอบว่า ก็กลับตกเป็นของตน พระองค์จึงครรสว่า แม้คำคำนี้ก็เช่นกัน เราไม่รับตก ดังนี้ ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ทรงยอมรับสราสภาพตามคำคำ ทั้งไม่ทรงนำเอามาเก็บ

เผากิเลส เป็นชื่อของความเพียร และธรรมอื่น ๆ อีกก็มี โดยประเภทมีลักษณะ ๔ คือ สังวร เพราะป้องกันไม่ให้น่าปเกิดขึ้น ๑ ปหณะ เพราะละบาปที่มีอยู่แล้วให้หมดไป ๑ ภาวนา เพราะเจริญ ๑ อนุรักษา เพราะตามรักษากุศลไว้ไม่ให้เสื่อม ๑ เพราะตปะเป็นชื่อของสัมมัปธาน ดังนี้ ในมหาสติปัฏฐานจึงย่อปธาน ๔ ลงในตปะ ใช้เป็นบุคลลาธิฎฐานว่า อาตปิ บุคคลผู้มีความเพียร

พระพุทธรูป

เสวยเวทนาอันเป็นผล อนุปาติเสสนิพพานไม่ต้องเสวยเวทนาเท่านั้น ส่วนในนวกนิบาต อังคุดครนิกาย แสดงสอุปาทิเสสนิพพานและอนุปาติเสสนิพพานไว้อีกอย่างหนึ่ง คือสอุปาทิเสสนิพพานดับกิเลสได้เป็นอย่างไร แต่ยังมีส่วนเหลือ เช่นพระโศดาบันดับสังโยชนได้ ๓ ยังเหลืออีก ๑ พระอนาคามีดับสังโยชนได้ ๕ ยังเหลืออีก ๕ ส่วนอนุปาติเสสนิพพานดับสังโยชนได้หมดไม่มีส่วนเหลือ

เช่นพระอรหันต์ดับสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ไม่มีเศษเหลือ แต่ก็ยังมีชีวิตอยู่ นิพพานในที่นี้ แปลว่าความดับ.

เพราะเหตุไร ในกึ่งพระกาลานี้ จึงสรรเสริญตติกาขันธ์ว่า เป็นคปะธรรมและนิพพาน เหมือนกับจะสองความว่า ขันธ์อย่างอื่นไม่เป็นคปะธรรมและนิพพาน, เมื่อพิจารณาดูแล้วก็เห็นว่า คปะกัถิ์ นิพพานกัถิ์ เป็นธรรม

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

แม้ธิดิขันธ์ก็เช่นกัน เพราะใช้ถอดทนต่อความครากครำ เป็นส่วนภายนอก จึงไม่สามารถจักเผาจักดับกิเลสได้โดยตรง แม้จะให้เกิดเดช ก็เป็นเดชทางโลก ไม่ตรงกับพระพุทธรปะสงคิณในที่นี้ เพราะฉะนั้น จึงไม่ตรัสเจาะจงอิริยาสนขันธ์และธิดิขันธ์ว่า เป็นคปธรรมและนิพพานธรรมโดยตรง.

แต่ถึงอย่างไรกัถิ์ ขันติธรรมทุกประเภท ย่อมมีคุณให้สำเร็จอานิสังสผล

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ขันติธรรมให้แก่กล้าและมั่นคงยิ่งขึ้น เช่นเมื่อประสพอันคราย ถ้าทำในใจว่า คนที่เกิดมาแล้ว ซึ่งจะไม่ประสพอุปสรรคอันครายเป็นไม่มี อย่างนี้ก็จักเป็นอุบายประคองขันธ์ได้ประการหนึ่ง หรือจะคิดว่าผู้ถอดทนเป็นลักษณะของผู้ดี เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้ที่จะทรงภาวะเป็นผู้ที่อยู่ได้ ล้วนแต่ต้องมีความอดทนมาทั้งนั้น (หรือจะพิจารณาดูโทษของผู้อ่อนแอว่า ไม่มองอาจ ไม่น่าดู เขาย่อมไม่

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ผู้ผิด ผู้ใช้อุปิยามณ์ต่างหากเป็นผู้ผิด แต่เพราะกรรมเก่าที่ทำไว้ เราจึงได้ประสบผลเช่นนี้ ถ้าเราจะดีตอบต่าคอบขันธ์อีก กรรมนั้นก็จะยืดยาวต่อไป ผลก็จะได้แก่เรานั้นเอง เหมือนกับสร้างศัสตราอาวุธไว้สำหรับประหารคนในกาลข้างหน้า ไม่ควรยอมคนเป็นไปในฝ่ายที่เสีย ปล่อยให้เขาเป็นไปข้างเดียวดีกว่า เดียวนี้ก็เป็นพยานเห็นอยู่แล้ว ที่เขาแสดงอาการหยาบ เขาก็เป็นผู้หยาบ

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ย่อมได้บุญ ผู้ถอดทนไม่ได้ ย่อมได้บาป ดังนี้ก็ได้, หรือจะคิดอย่างธรรมดาว่า คนเรามีกรรมอารมณ์ดีอารมณ์ร้าย เมื่อคราร้ายก็เป็นไปชั่วเล่นหนึ่ง ประเด็ยก็หาย ไม่มีใครในโลกนี้ที่จะบันดาลโทษะอยู่จนตลอดชีวิต ผิดถูกอย่างไร ไว้พูดกันในคราวปกติดีกว่า เพราะทำความเข้าใจกันได้ง่าย เรื่องก็จะไม่ยืดยาว, หรือจะคิดถึงอานิสงส์ของขันธ์ตามพระกาลว่า “**ขนฺติโก เมตฺตวา ลภี**

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

คิดถึงสังฆคุณ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ นึกถือเป็นปฏิฐานุคติว่า พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรานับถือเป็นสรณะ ล้วนเป็นผู้ถอดทน และหาอุบายปลุกขันธ์ดีด้วยประการต่างๆ มีตัวอย่างที่จะสาธกได้เป็นอันมาก เช่นพระปุลณะเป็นต้น คราวเมื่อท่านกราบทูลลาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะไปอยู่ในชาติภูมิของคน ซึ่งเรียกว่าสุนาปรันตะ อันเป็นประเทศที่มีผู้ร้าย

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ถามต่อไปอีกว่า ถ้าเขาประหารให้ตายเราจะคิดประการใด ท่านก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์จะคิดเสียว่า บางคนจักฆ่าตัวตายถึงต้องลงทุนจ้างคนอื่น ส่วนเราดีเท่าไรมีคนฆ่าให้เอง ไม่ต้องจ้างต้องวานใคร สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสประทานสาธุการว่า “สาธุ สาธุ” คีละๆ ปุลณะ เธออาจไปอยู่ในที่นั้นได้ แล้วจึงประทานพุทธานุญาตให้ไปอยู่ ณ ที่นั้น. พระสงฆ์สาวกของ

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

โกรธไม่โกรธคอบ ผู้ต่ำผู้โกรธนั้น เหนื่อยเข้าก็ต้องเลิกไปเอง แพ้อ่านาจผู้ไม่คอบ หรือบางทีกลับเห็นเป็นคุณเสียอีก และก็เป็นส่วนมากที่ผู้โกรธต้องยอมกลัวผู้ไม่โกรธคอบ ผู้ต่ำต้องยอมแพ้ผู้ไม่ต่ำคอบ เมื่อถอดทนไว้ได้ ไม่ต่ำคอบทำคอบ เวรแก่ก็สงบ เวรใหม่ก็ไม่ยืดยาวต่อไป ทั้งกลับจะทำให้ผู้ต่ำผู้ว่ากลายเป็นคนดี มีความเคารพนับถือได้ ดังมีนางอุตตราอุบาสิกาเป็นอุทาหรณ์

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

วาจาที่เย็น จนนางสิริมารู้สึกโทษ ต้องกราบไหว้ขอขมา นางอุตตราก็พาไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ทูลขอขมาโทษให้แก่นางสิริมา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับขมาแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรด จนนางสิริมาได้สำเร็จโศดาปัตติผล ตั้งคณอยู่ในสัมมาปฏิบัติ มีความเคารพนับถือนางอุตตราจุจมารดาของตน ที่นางอุตตราได้ช้ชชนะโดยธรรม มีอำนาจเป็นใหญ่กว่านางสิริมา และดับความ

สำหรับจิต คือคปะก็เป็นธรรมสำหรับเผากิเลสของจิต นิพพานก็เป็นธรรมสำหรับดับกิเลสของจิต เมื่อคปะเผากิเลสหมดหมดแล้ว กิเลสก็ดับจากจิตๆ ก็เย็น พ้นจากความเป็นทาสแห่งกิเลส เป็นจิตมีอิสระ.

อนึ่ง ตติกาขันธ์ ธาตุเดิมเป็นเดชธาตุ คือเดชเครื่องเผากิเลสนั่นเอง อันตรงกับคปะอย่างหนึ่ง และใช้เป็นชื่อของปัญญาที่เฉียบแหลม ดังแสดงมา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ตามฐานะ.

อนึ่ง ขันตินี้จะมีอานิสงส์ยิ่งใหญ่สำเร็จผลได้ไพบุลย์ ก็เพราะมีโสรัจจะเป็นเครื่องสนับสนุนอีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้น ธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ จึงปรากฏมีมาเป็นคู่กัน ถ้าจะมีแต่ขันธ์ ไม่มีโสรัจจะเป็นเครื่องสนับสนุนภายในขันธ์ก็จะตั้งอยู่ได้ไม่นาน เกิดขึ้นแล้วก็จักอันตรธานเสื่อมสูญไป หรือไม่เกิด

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ข้ามพ้นจากอันครายไปได้ ย่อมตกอยู่ในฝ่ายเสื่อม ผู้เช่นนี้ ย่อมไม่เป็นที่ปรารถนา) หรือจะนึกอย่างง่ายๆ ว่า เราเป็นลูกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องเป็นผู้ถอดทน เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบิดาของเรา พระองค์เป็นผู้ถอดทน และทรงสอนให้พวกเราเป็นผู้ถอดทน ถ้าเราไม่อดทน ก็ไม่สมกับภาวะ ไม่ชื่อว่าประพฤติดตามพระโอวาทสมเด็จพระสัมมา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

เขาแสดงอาการชั่ว เขาก็เป็นผู้ชั่ว ชั่วก็อยู่ที่ตัวของเขา เราจะยอมตัวลงเป็นผู้ชั่วขอส่วนแบ่งกับเขาทำไม อย่างนี้ก็ได้, หรือจะพิจารณาหาอุบายสงบใจด้วยนีกว่า การที่เขาแสดงอาการทราดูเช่นนั้น ก็เท่ากับมาเตือนให้สร้างบารมีคือพระขันธ์ ถ้าไม่มีคนเช่นนี้ ขันติก็ไม่มีความปรากฏ ถ้าเราไม่อดทนในเวลาเช่นนี้ จักไปอดทนในเวลาไหน เมื่อไม่มีอุปสรรคอันคราย จะอวดอ้างว่ามีขันธ์ ก็ไม่

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ยสฺสตี สุขสฺสิดา” ผู้มีขันธ์ ชื่อว่าเป็นผู้มีมิตร มีลาภ มียศ มีสุข เป็นปกติคือเป็นส่วนมาก “**ปิโย เทวมนุสฺสานํ มนนาโป โหติ ขนฺติโก**” ผู้มีขันธ์ ชื่อว่าเป็นที่รัก เป็นที่เจริญใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย “**สฺกฺกโมกฺขกมํ มกฺกํ อารุหฺโห โหติ ขนฺติโก**” ผู้มีขันธ์ ชื่อว่าย่อมเป็นผู้ย่างขึ้นสู่หนทางเป็นที่ไป ทั้งสวรรค์ ทั้งนิพพาน ดังนี้ เราก็ไม่ยากไปตกนรก ยากไปสวรรค์ ยากไป

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ชุกชุม สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า เธอจะไปอยู่ในที่นั้นได้หรือปุลณะ ประเทศนั้นเป็นแดนแห่งคนร้าย ท่านกราบทูลตอบว่าอยู่ได้ พระองค์จึงตรัสถามว่า ปุลณะ ถ้ามีคนเขาต่ำว่าเขา จะทำอะไร พระปุลณะทูลตอบว่า ถ้าเขาต่ำเขาว่าข้าพระองค์ๆ ก็จะทำในใจเสียว่า เพียงแต่เขาต่ำว่าเขาชั้นนี้ยังดี ที่เขาไม่ประหารด้วยก้อนดินและท่อนไม้ พระองค์จึงตรัสถามต่อไปอีกว่า ถ้าเขา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมมีขันธ์และหาอุบายปลุกขันธ์ และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงรับรองแล้ว เราก็เป็นผู้นับถือพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะควรดำเนินตามดังนี้ เป็นต้น.

เมื่อมีโยนิโสมนสิการ ทำในใจโดยอุบายที่ชอบอยู่อย่างนี้ แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ขันติที่ยังไม่เกิด ก็จักเกิดขึ้น ส่วนที่เกิดขึ้นแล้ว ก็จะมีเจริญมาก

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

มีเรื่องเล่าว่า นางอุตตราเป็นภรรยาของปุลณเศรษฐิผู้เป็นมิจจาทิฎฐิ อยู่ในพระนครราชคฤห์ นางเป็นสัมมาทิฎฐิ ต้องการจะรักษาศีลฟังธรรมตลอดไตรมาส จึงไปจ้างนางสิริมาให้มาปฏิบัติสามิแทน อยู่มาวันหนึ่ง เป็นวันออกพรรษา นางต้องการจะอังคาสพระสงฆ์ กำลังจัดอาหารอยู่ เศรษฐิผู้สามีเห็นเข้าก็หัวเราะเยาะ ส่วนนางสิริมาเมื่อมาอยู่นานวันก็ลิมตัว เห็นเช่นนั้นก็เกิด

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ชั่วของนางสิริมาเสีย ดับเวรดับภัยทั้งปวงได้หมด นำนางสิริมาให้เป็นผู้ดับผู้เย็นได้ด้วย ทั้งนี้ก็เพราะอาศัยขันติธรรม สมกับคำพระกาลาสรรเสริญว่า “**อฺตฺตโนปิ ปเรสญฺจ อฺตฺตาวโหว ขนฺติโก**” ผู้มีขันธ์ ชื่อว่า ย่อมเป็นผู้นำประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตน ทั้งแก่บุคคลอื่น ดังนี้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

แล้วข้างต้น เมื่อขันตินั้นสัมปยุตด้วยปัญญาที่เฉียบแหลม คือความอดทน อันประกอบด้วยปัญญา เช่นนี้ก็เป็นธรรมเครื่องตัด เครื่องเผา เครื่องดับกิเลสโดยตรง ส่วนอิริยาสนขันธ์ตามที่ทรงใช้ ซึ่งได้แสดงมาแล้วข้างต้น ไม่ได้หมายถึงความต่อสู้หรือปราบกิเลส ทรงใช้ต่อสู้กับทุกเวทนา แม้จะดับทุกเวทนาได้ เช่นคนธรรมดา จิตก็ไม่พ้นไปจากกิเลส ทุกข์ทางใจยังมีอยู่

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ขันได้ เพราะฉะนั้น ผู้เคารพในพระศาสนา ต้องการจะรับพระโอวาทไปปฏิบัติเจริญขันธ์ จึงควรบำเพ็ญโสรัจจธรรมด้วย.

โสรัจจธรรมนั้น โดยพยัญชนะ ได้แก่ความยินดีในธรรมอันงาม โดยอรรถ ได้แก่ตัวโยนิโสมนสิการ ความทำไว้ในใจโดยอุบายที่ชอบนั่นเอง คุณข้อนี้ ย่อมเป็นธรรมที่มีอุปการะมากประการหนึ่ง เพราะเป็นอุบายที่จะพุง

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

สัมพุทธเจ้าเป็นนักผจญภัย เราก็ต้องเป็นนักผจญภัยตามเสด็จ หรือจะนึกถึงความตายว่า ไม่กี่วันก็จักต้องตายกันหมด ผู้ต่ำผู้ว่าเราและเราก็ตาย เมื่อตายไปแล้ว ก็ต่างคนต่างไป จะทำเวรทำกรรมไว้ทำไ้ทำกัน หรือจะคิดว่า คนเรามีกรรมเป็นของๆ คน ใครทำกรรมดี ก็ได้ผลดี ใครทำกรรมชั่ว ก็ได้ผลชั่ว แม้ในบัดนี้ เราไม่ได้ทำกรรมชั่ว แต่มาถูกอัปปียามณ์เช่นนี้ เราก็ไม่ใช่เป็น

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

เป็นการแปลก เพราะในเวลาเช่นนั้น ไม่จำเป็นต้องอดทนก็ได้ และเมื่อไม่มีอันคราย ขันติจะมีประโยชน์อะไร หรือขันติก็จักมีไม่ได้ เพราะไม่มีเรื่องจะต้องอดทน ผู้ที่แปลกประหลาดน่าสรรเสริญ ก็คือผู้ที่อดทนได้ในเมื่อมีอุปสรรคอันครายนั่นเอง เรามาประสพอุปสรรคอันครายเข้าเช่นนี้ ก็เป็นโชคดีของเราแล้ว ที่จะได้หักค้ำกำลังใจสร้างพระขันธ์, หรือจะคิดอย่างตรงๆ ว่า ผู้ถอดทนได้

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

นิพพาน ขันติก็เป็นทางไปสวรรค์และนิพพานเช่นนี้แล้ว เหตุไฉนเราจึงจักไม่บำเพ็ญขันธ์เล่า ทางมีอยู่แล้ว เรามีสิทธิ์จะดำเนินไปได้ โดยไม่ต้องไปเข้าไปยืมหรือไปซื้อไปลักขโมยมาจากใคร ดำเนินได้โดยออกหน้าออกตา โดยไม่ต้องเกรงกลัวผิด ไม่ต้องลงทุน ถ้าไม่ดำเนินตามทางนั้น กลับไปดำเนินตามทางอื่นเมื่อได้ผลผิด ก็จักเป็นความผิดของตนเอง โทษใครไม่ได้ ดังนี้ก็ได้, หรือจัก

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ประหารด้วยก้อนดินและท่อนไม้ เธอจะคิดประการใด พระปุลณะทูลตอบว่า การที่เขาประหารด้วยก้อนดินและท่อนไม้ นั้น ยังดีกว่าที่เขาจะประหารด้วยศัสตรามีหอกดาบเป็นต้น พระองค์จึงตรัสถามว่า ถ้าเขาประหารด้วยศัสตรา เธอจะคิดประการใด ท่านก็กราบทูลว่า ถ้าเขาประหารด้วยศัสตรา ข้าพระองค์ก็จะทำในใจว่า เขาประหารเพียงเท่านี้ยังดี ที่เขาไม่ทำให้ตาย พระองค์จึงตรัส

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ขัน เมื่อขันติเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นคปะเผาผลาญกิเลสให้หมดไป แต่นั้นจิตก็เป็นใหญ่ ชนะต่อความชั่ว มีอำนาจอยู่เหนือความชั่ว อย่างสูงถึงหลุดพ้นจากความชั่วโดยประการทั้งปวง เมื่อกิเลสดับไปหมดแล้วจิตก็เย็น หมดจากความร้อนนี้จึงเห็นได้ว่า ขันติย่อมเป็นคปธรรมและนิพพานธรรม ซึ่งแสดงโดยส่วนภายใน แม้ในส่วภายนอก เมื่อบุคคลมีขันติอดทนอยู่ เขาคำไม่ต่ำคอบ เขา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ริยาหิงหวง พอปุลณเศรษฐิลับตาไปแล้ว ขณะนางอุตตราเผลอตัว นางสิริมาได้โอกาส จึงฉวยกระบวยค้ำน้ำมันที่กำลังเดือดอยู่ในกะทะนั้น สาดนางอุตตรา แต่ด้วยอำนาจเมตตา นางอุตตราก็มีได้เป็นอันครายแม้แต่น้อย ฝ่ายคนใช้เมื่อเห็นนายถูกทำร้ายดังนั้น ก็เข้าทูปตินางสิริมา นางอุตตราเห็นดังนั้น แทนที่จะถือโกรธหรือส่งเสริม กลับห้ามปรามและอาบน้ำให้นางสิริมา กล่าวสั่งสอนด้วย

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

“**ขฺนฺติ ปรมํ ตโป ตติกา**

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา”

พุทธุบุคคลทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญตติกาขันธ์ว่า เป็นคปธรรมและนิพพานธรรม ซึ่งมีเนื้อความดังพรรณานมา ด้วยประการฉะนี้.